

TADEUSZ J. ZIELIŃSKI

EWOLUCJA PRAWA WOLNOŚCI RELIGIJNEJ W AUSTRALII

W grupie państw *common law* Australia zajmuje szczególne miejsce, jeśli wziąć pod uwagę przyjęty tam model odniesień między państwem a zjawiskiem religii. Różni się on bowiem wyraźnie od systemu przyjętego w macierzystej wobec ustroju australijskiego Wielkiej Brytanii oraz od wzorcowych dla Australii pod wieloma względami Stanów Zjednoczonych Ameryki. System australijski nie jest bowiem ani przykładem ścisłego powiązania struktur państwa ze związkami wyznaniowymi, ani przykładem rygorystycznego dystansu państwa wobec form zorganizowanej religii. Przyjęte tam specyficzne rozwiązania zasługują na analizę także z perspektywy europejskiej. Prezentowane studium zamierzone zostało zasadniczo jako ujęcie historycznoprawne i przedstawia proces kształtowania się obecnego australijskiego modelu stosunków państwo–kościół jako *continuum* poszerzania zakresu wolności sumienia i wyznania mieszkańców tego kraju – od sytuacji istnienia religii państwowej po sytuację pluralistycznego społeczeństwa liberalnej demokracji.

1. OKRES RELIGII PAŃSTWOWEJ

Brytyjskie zainteresowanie kolonizacją Australii osiągnęło niezbędny pułap z chwilą uniezależnienia się od Korony kolonii w Ameryce Północnej. Wraz z przybyciem w 1788 r. Pierwszej Floty w oko-

lice obecnego Sydney na kontynent australijski wkroczył angielski system powiązania państwa i religii. Monarcha brytyjski, będący zarazem Naczelnym Rządcą (*Supreme Ruler*) Kościoła Anglii, stał się suwerenem posiadłości w Australii, dając jednocześnie administracji kolonialnej mandat do wdrażania angielskiego porządku kościelnego na obejmowanych we władanie obszarach¹. Rola religii urzędowej była na początku specyficzna, gdyż kontynent australijski był wówczas traktowany przez Metropolię jako miejsce docelowe deportacji kryminalistów. Miała zatem za zadanie pacyfikować nastroje osiedlanych skazańców. Kościół Anglii (Church of England) uzyskał automatycznie status uprzywilejowany: duchowni obejmowali funkcje kościelne na mocy nominacji władz kolonialnych, otrzymywali uposażenie ze środków publicznych jako funkcjonariusze państwowi, z takiego samego finansowania (głównie przez nadania ziemi) korzystały ośrodki parafialne². Status duchownych jako urzędników państwowych potwierdzało prawodawstwo. Na mocy ustawy o rejestracji (*Registration Act*) z 1826 r. duchowni anglikańscy jako „ustanowieni duchowni” (*established ministers*) otrzymali na zasadzie wyłączności, skutkujące w prawie państwowym, uprawnienie rejestrowania urodzeń, chrztów, małżeństw i pogrzebów³. Państwo finansowało w całości szkoły anglikańskie, stanowiące najbardziej rozbudowany system edukacyjny w Australii, co miało się zmienić dopiero wraz z kształtowaniem się systemu szkolnictwa publicznego. Ponieważ w gronie pierwszych zesłańców były też osoby nieutożsamiające się z Kościołem Anglikańskim, zwłaszcza liczni Irlandczycy wyznania rzymskokatolickiego, szybko pojawił się problem zapewnienia im

¹ J.S. Gregory, *Church and State. Changing Government Policies Towards Religion in Australia with Particular Reference to Victoria since Separation*, North Melbourne 1973, s. 5.

² Zob. np. *Religion in Early Australia. The Problem of Church and State*, red. J. Woolmington, Sydney 1976, s. 93-94; S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia: Pragmatic Pluralism*, w: *The Challenge of Pluralism. Church and State in Five Democracies*, red. S.V. Monsma, J.C. Soper, Lanham-New York 1997, s. 90.

³ Registration Act of 1826, 6 Geo. IV, No. 21. Duchowni Kościołów innych niż urzędowy mieli obowiązek przekazywać duchownym anglikańskim świadectwa wymienionych faktów wraz z opłatą w wysokości 1 szylinga. Por. J.S. Gregory, *Church and State*, s. 10.

właściwej opieki duszpasterskiej. Do 1820 r. prawo zabraniało korzystania przez więźniów, stanowiących ogromną część ówczesnej populacji, z innych usług religijnych niż anglikańskie⁴. Jednak już w najwcześniejszych transportach skazańców znajdowali się duchowni katoliccy, którzy z biegiem czasu rozszerzali zakres swojego oddziaływania, stopniowo budując podstawy organizacyjne Kościoła Katolickiego⁵. Równocześnie na kontynent napływali przedstawiciele wolnych Kościołów protestanckich, pośród których największą grupę stanowili prezbiterianie i metodyści⁶. Przybyszów niepoddających się zwierzchnictwu Kościoła Anglikańskiego władze kolonialne przymuszały do anglikańskich praktyk religijnych, lecz niezbyt gorliwie, co przesądzało o dość daleko idącej tolerancji dla innowierców⁷. W najtrudniejszym położeniu znajdowali się aborygeni, rdzenni mieszkańcy kontynentu, którzy stanowili przedmiot bezpardonowej akcji misyjnej ze strony niemal wszystkich wspólnot chrześcijańskich. Ich sytuacja miała się na dobre zmienić dopiero w II połowie XX w.⁸

2. OKRES ISTNIENIA KILKU KOŚCIOŁÓW UPRZYWILEJOWANYCH

W latach 20. XIX w. zaznaczył się proces ograniczania zakresu powiązania władzy kolonialnej z Kościołem Anglikańskim, co wiązało się z pogłębiającą się pluralizacją społeczeństwa australijskiego pod względem religijnym. Wyrazem tego była ustawa o małżeństwie

---

⁴ A. Nichols, *Australia*, w: *The New International Dictionary of the Christian Church*, red. J.D. Douglas, Grand Rapids 1978, s. 89.

⁵ J.G. Murtagh, *Australia. The Catholic Chapter*, Melbourne 1969, s. 9-11.

⁶ Daty przybycia do Australii pierwszych wspólnot religijnych przedstawiają się następująco: anglikanie (1788), metodyści (1815), rzymscy katolicy (1820), prezbiterianie (1822), kongregacjoniści (1830), baptyści (1834), luteranie (1838). R. Humphreys, R. Ward, *Religious Bodies in Australia. A Comprehensive Guide*, Melbourne 1995³, s. 14.

⁷ J.S. Gregory, *Church and State*, s. 7.

⁸ H. Patapan, *Church and State in Australia. Towards a New Dialogue*, „Public Law Review” 2001, vol. 12, s. 16; M. Hogan, *The Sectarian Strand. Religion in Australian History*, Ringwood–Harmondsworth 1987, s. 258 nn.; R.C. Thompson, *Religion in Australia. A History*, Oxford–Auckland 1994, s. 127-131.

(*Marriage Act*) z 1834 r., która uznawała małżeństwa zawierane przed duchownymi nonkonformistycznymi (w tym i rzymskokatolikami) i zwalniała tychże duchownych od obowiązku przekazywania zaświadczeń małżeńskich duchownym anglikańskim w celu rejestracji⁹. Na jej podstawie zaświadczenia miały być kierowane przez duchownych nonkonformistycznych bezpośrednio do Rejestratora Sądu Najwyższego (*Registrar of the Supreme Court*). W omawianym okresie władze publiczne rozpoczęły finansowe wspieranie Kościołów nieanglikańskich, choć w stopniu daleko mniejszym niż religię urzędową¹⁰. Dwie największe w owym czasie nieanglikańskie wspólnoty religijne poczęły zabiegać o równoprawne – w porównaniu z Kościołem Anglikańskim – traktowanie przez państwo, w tym o adekwatne finansowanie z kasy publicznej.

Zasadniczy przełom w położeniu prawnym wspólnot religijnych dokonał się jednak za sprawą gubernatora Nowej Południowej Walii, którym w latach 1831-1837 był Richard Bourke (1777-1855). Stał się on stanowczym zwolennikiem rozszerzenia przywilejów finansowych przysługujących Kościołowi Anglikańskiemu na dwa inne znaczące w owym czasie Kościoły („principal Christian Churches”) Australii, tj. Kościół Katolicki i Kościół Prezbiteriański¹¹. Dzięki jego staraniom w 1836 r. uchwalona została ustawa na rzecz wsparcia budowy kościołów i kaplic oraz na rzecz zapewnienia utrzymania służb religii w Nowej Południowej Walii (*An Act to Promote the Building of Churches and Chapels and to Provide for the Maintenance of Minis-*

---

⁹ Marriage Act of 1834, 5 Wm. IV, No. 2. Regulacja ustawowa dotycząca zawierania małżeństw w formie religijnej jest w prawie australijskim podstawą rejestracji wspólnot religijnych. Wspólnoty zainteresowane posiadaniem takiego uprawnienia w zakresie prawa małżeńskiego występują o rejestrację, co jest tożsame z uzyskaniem statusu „uznanych denominacji” (*recognized denominations*). W 1984 r. na podstawie obowiązującej obecnie federalnej ustawy Marriage Act z 1961 r. zarejestrowanych było w Australii 187 denominacji. Zob. J.T. Richardson, *Minority Religions („Cults”) and the Law. Comparisons of the United States, Europe and Australia*, „University of Queensland Law Journal” 1995, vol. 18, No 2, s. 197.

¹⁰ J.S. Gregory, *Church and State*, s. 7.

¹¹ Bourke Suggests More Equitable Funding of Churches, w: *Religion in Early Australia. The Problem of Church and State*, red. J. Woolmington, Sydney 1976, s. 94; I. Breward, *A History of the Australian Churches*, St. Leonards 1993, s. 224.

ters of Religion in New South Wales), zwana potocznie ustawą kościelną z 1836 r. (*Church Act of 1836*)¹². Zgodnie z brzmieniem preambuły celem ustawy było „krzewienie religii chrześcijańskiej”. Jak wskazywał przytoczony jej pełny tytuł, przyznawała ona fundusze na budowę miejsc kultu oraz na uposażenie kleru. Kwotę na budowę kościoła albo kaplicy ustalono w wysokości równej datkom zebranych przez wiernych na ten cel, pod warunkiem że pomoc państwa w każdym przypadku nie będzie niższa niż 300 funtów i wyższa niż 1000 funtów. Stypendium dla duchownego uzależnione było od wielkości (liczby wiernych) gminy wyznaniowej, dla której został ustanowiony i wynosiło minimum 100 funtów, a maksimum 200 funtów rocznie. Do świadczeń upoważnione zostały początkowo trzy Kościoły: Anglikański, Katolicki i Prezbiteriański, a ponieważ *ratio* ustawy było popieranie religii chrześcijańskiej, z jej zakresu została wykluczona wspólnota żydowska. W 1839 r. do grona podmiotów korzystających z praw wynikających z omawianego aktu dołączono społeczność wesleyańską (metodystyczną). W okresie bezpośrednio po jej uchwaleniu ustawa spotkała się z bardzo dobrym przyjęciem jako nowoczesny akt wolności religijnej. Pogląd ten w niemałym stopniu zasadny, ponieważ ustawa wprowadzała powszechną wolność kultu, wyrażany był jednakże w kontekście faktu, iż pomoc finansowa dla uprzywilejowanych Kościołów rozdzielana była niesprawiedliwie¹³, zapewniła została tylko największym australijskim denominacjom chrześcijańskim¹⁴, i to przy wykluczeniu żydów¹⁵.

Nowa sytuacja prawna określona przez *Church Act* zmuszała do pytań o istotę zapoczątkowanego przez tę ustawę modelu stosunków

¹² Church Act of 1836, 7 Wm. IV, No. 3.

¹³ Przykładowo w latach 30. XIX w. biskup anglikański otrzymywał stypendium w wysokości 2000 funtów rocznie, biskup katolicki zaś w wysokości 500 funtów rocznie.

¹⁴ Podaje się wszakże, że w 1839 r. na budowę kaplicy baptystycznej przeznaczono ze środków publicznych kwotę 809 funtów. Za: J.S. Gregory, *Church and State*, s. 19.

¹⁵ Zbliżone do opisywanego rozwiązania z zakresu stosunku państwo–kościół w ślad po omawianej ustawie Nowej Południowej Walii przyjęły pozostałe kolonie australijskie.

w Nowej Południowej Walii. Punktem wyjścia był niewątpliwie ścisły związek władzy publicznej z Kościołem Anglikańskim, przy czym nie dla wszystkich przedstawicieli doktryny prawa było jasne – i tak też jest po dziś dzień – że w koloniach australijskich istniała, wzorem Anglii, religia ustanowiona przez prawo (*established religion*)¹⁶. Efektem reformy gubernatora Bourke'a było dopuszczenie w znaczącym zakresie dwóch (później dodatkowo jednego) Kościołów chrześcijańskich do niektórych przywilejów, którymi od początku istnienia kolonii cieszył się angielski Kościół państwowy. Jednakże podmioty te, choć poziom ich uprawnień się podniósł, nie zostały w pełni równouprawnione z Kościołem Anglikańskim. Powstały stan rzeczy określa się w doktrynie mianem „mnogiego ustanowienia” religii (*plural establishment, multiple establishment*), co ma wskazywać na dokonane na mocy ustawy kościelnej z 1836 r. uprzywilejowanie prawne i finansowe kilku wspólnot religijnych, przy jednoczesnym bliskim powiązaniu ich z państwem i jego funkcjami, a to w kontekście dyskryminacji pozostałych obywateli¹⁷.

3. OKRES ROZDZIAŁU PAŃSTWA I KOŚCIOŁÓW

Postanowienia *Church Act* spotykały się z krytyką przedstawicieli Kościołów niedopuszczonych do przywilejów z tejsze ustawy lub programowo im się sprzeciwiających, a także z krytyką ze strony wybitnych przedstawicieli środowiska osób niereligijnych. Do podnoszonych argumentów należała teza, iż ustawa jest niesprawiedliwa, gdyż finansując niektóre wyznania, uprzywilejowuje część obywateli religijnych kosztem innych wyznawców, a także dyskryminuje światopogląd niereligijny. Wskazywano również, co stanowiło w szczególności element ówczesnej polemiki protestantów z katolikami, iż państwo nie powinno się angażować w popieranie wyznań, gdyż pośród różnych Kościołów finansuje się wspólnoty trwające w religijnym

---

¹⁶ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 89-90.

¹⁷ Tamże, s. 92.

błądzie. Głoszono także, iż ciężar finansowy ustawy gubernatora Bourke'a jest nie do uniesienia dla budżetu publicznego.

Ponieważ *Church Act* nie określał górnej granicy nakładów na określone w nim cele, systematycznie rósł koszt realizacji ustawy. O ile w 1837 r. wydatki wynosiły ok. 19 tys. funtów, o tyle w 1841 r. już ok. 36 tys., a ta ostatnia kwota stanowiła około 8% całego budżetu kolonii¹⁸. W celu zapobieżenia eskalacji nakładów w ustawie konstytucyjnej dla Nowej Południowej Walii z 1842 r.¹⁹ określono górny pułap nakładów na cele z ustawy Bourke'a w wysokości 30 000 funtów, przy czym część z tych środków miało być przeznaczonych na szkoły²⁰. Coraz mniejsza pula pieniędzy do podziału, rosnący krytycyzm pod adresem założeń *Church Act* (także ze strony hierarchii anglikańskiej, pragnącej powrotu do pełnej supremacji Kościoła Anglikańskiego), oraz powstawanie systemu oświaty publicznej niezależnej od wspólnot religijnych²¹ legły u podstaw erozji modelu mnogiego uprzywilejowania wybranych denominacji. Ustawa kościelna Bourke'a została uchylona w 1862 r. ustawą *Grants for Public Worship Prohibition Act*²². W latach 70. XIX w. w poszczególnych koloniach nie obowiązywały już przepisy o finansowaniu związków wyznaniowych z budżetu publicznego. Proces ten dokony-

¹⁸ J.S. Gregory, *Church and State*, s. 26.

¹⁹ An Act for the Government of New South Wales and Van Diemen's Land of 1842, 5 & 6 Vic., ch. 76.

²⁰ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Church and State*, s. 92. Na nowo zdefiniowano cel ustawy: zamiast popierania religii chrześcijańskiej stało się nim popieranie „kultu publicznego”. Umożliwiało to wprowadzenie do zakresu podmiotowego ustawy wspólnot żydowskich. Już przed datą uchwalenia ustawy konstytucyjnej ze świadectw z *Church Act* korzystali baptyści i kongregacjoniści. Por. R. Border, *Church and State in Australia 1788-1872*, London 1962, s. 93.

²¹ W 1870 r. w Wiktorii zaniechano finansowania szkół religijnych i w 1872 r. ustanowiono system szkolnictwa publicznego. W 1875 r. nastąpiło to w Queenslandzie (rezygnacja z finansowania szkolnictwa wyznaniowego i powołanie szkolnictwa publicznego), w 1880 r. powołano publiczny system szkolny w Nowej Południowej Walii, w 1883 r. zaś odstąpiono tam od finansowania szkół przykościelnych. Por. S. McLeish, *Making Sense of Religion and the Constitution. A Fresh Start for Section 116*, „Monash University Law Review” 1992, vol. 18, No 2, s. 215.

²² *Grants for Public Worship Prohibition Act of 1862* (NSW). Zob. M. Hogan, *The Sectarian Strand*, s. 60.

wał się jednak bez większych zaburzeń i nie wywoływał wrogości państwa wobec religii, czego wyrazem było dopuszczenie w szkołach publicznych Nowej Południowej Walii ponadwyznaniowo ujętej nauki religii²³, a w szkołach publicznych Queenslandu stypendiów państwowych dla uczniów szkół katolickich²⁴. Ukształtowany w ten sposób stan prawny oznaczał przejście kolonii australijskich od systemu powiązania władzy publicznej z Kościołami do systemu dość daleko idącego rozdziału tych struktur oraz zasadniczo do zaprzestania finansowania wspólnot religijnych ze środków publicznych²⁵.

4. OKRES OD POWSTANIA ZWIĄZKU AUSTRALIJSKIEGO

Ponad dwustuletnie dzieje państwowości australijskiej, zapoczątkowanej osadnictwem brytyjskim w 1788 r. i mającej początkowo kształt państwowości kolonialnej, dzielą się na niemal dwie równe części. Datą graniczną jest utworzenie w 1901 r. Commonwealth of Australia (Związek Australijski, Rzeczpospolita Australijska), czyli federacji przekształconych w stany dawnych sześciu kolonii²⁶. W okresie ponad stu lat istnienia współczesnego państwa australijskiego kwestia wyznaniowa nie stanowiła obszaru tak głębokich przemian, jak to miało miejsce w stuleciu poprzedzającym ustanowienie Commonwealth. Dlatego celowe będzie podzielenie wywodu w części obejmującej dzieje Związku według kryterium rzeczowego. Dalsze

---

²³ Na przełomie XIX i XX w. wprowadzono we wszystkich sześciu koloniach/stanach Australii funkcjonujący do dziś w tamtejszych szkołach publicznych program „Special Religious Instruction” (SRI), polegający na organizowaniu na terenie szkoły dla zainteresowanych uczniów lekcji religii prowadzonych przez nauczycieli wyznaczonych przez związki wyznaniowe. S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 110.

²⁴ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 93; S. McLeish, *Making Sense*, s. 215-216.

²⁵ *Australia, Christianity in*, w: *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, red. F.L. Cross, E.A. Livingstone, Oxford–New York 1990, s. 113.

²⁶ Na temat ustroju federacji australijskiej zob. S. Bożyk, *System konstytucyjny Australii*, Warszawa 2001. Por. także: S. Bożyk, *Parlament federalny Australii*, Warszawa 1999. Panoramę australijskich dziejów przedstawia W. Olszewski, *Historia Australii*, Wrocław 1999.

konstatacje osnute będą wokół głównych zagadnień z zakresu wolności religijnej, jakie poddane zostały regulacji w australijskim prawie federalnym i stanowym. Zostaną one ukazane w porządku podyktowanym czasem ich pierwotnego zaistnienia w znaczącej skali.

4.1. KONSTYTUCJONALIZACJA ASPEKTÓW KWESTII RELIGIJNEJ

Na przełomie XIX i XX w. zagadnienia stosunków państwo–kościół nie były w stanach założycielskich federacji już tak kontrowersyjne jak kilka dekad wcześniej. Sprawy religijne nie odgrywały dużego znaczenia w sporach toczących się wokół tworzenia podstaw ustrojowych Związku Australijskiego. Chrześcijańska w owym czasie identyfikacja przytłaczającej większości społeczeństwa²⁷, w tym i członków Konstytuanty, legła jednakże u podstaw wprowadzenia do preambuły Konstytucji z 1900 r. frazy o przyzywaniu przez ustrojodawcę „błogosławieństw Wszechmogącego Boga”²⁸. Jako jeden z argumentów za przyjęciem takiej formuły wskazywano okoliczność jej inkluzywnego charakteru, sprzyjającego zaakceptowaniu jej „nawet przez mahometan”²⁹, którzy w owym czasie byli zresztą obecni w Australii w znikomej liczbie. Perspektywa znalezienia się w tekście Konstytucji przytoczonych wyrazów wywołała jednakże obawy niektórych przedstawicieli mniejszości religijnych, iż staną się one podstawą wymuszania na ugrupowaniach wyznaniowych niereprezentujących głównego nurtu religijnego przestrzegania uznanych przez większość religijną norm. W piśmiennictwie zaznacza się, iż znaczącą rolę w procesie osłabiania wydźwięku przywołanej frazy z preambuły byli reprezentanci – świeżo powstałej w tamtym czasie – australijskiej wspólnoty Adwentystów Dnia Siódmego (Seventh Day Adventists).

²⁷ W okresie tworzenia federacji australijskiej społeczeństwo tego państwa w 40% składało się z wiernych Kościoła Anglikańskiego, w 23% z wiernych Kościoła Katolickiego, a po ok. 12% z wiernych Kościołów Prezbiteriańskiego i Wesleyańskiego. S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 95.

²⁸ Commonwealth of Australia Constitution Act of 1900, 63 & 64 Vict., c. 12. Zob. *Konstytucja Związku Australijskiego*, oprac. S. Bożyk, Białystok 1993.

²⁹ S. McLeish, *Making Sense*, s. 220.

To oni, obawiając się zwłaszcza obłożenia ich zakazem zasadniczego dla nich świętowania soboty, mieli znaleźć pośród czołowych polityków sojuszników gotowych wprowadzić do Konstytucji federalnej gwarancje szeroko zakrojonej wolności sumienia i wyznania dla wszystkich mieszkańców kraju³⁰. W efekcie w Konstytucji zaistniał art. 116 w brzmieniu: „Rzeczpospolita nie przyjmie żadnego prawa ustanawiającego jakąkolwiek religię lub nakazującego jakąkolwiek praktykę religijną, lub zakazującą swobodną praktykę jakiegokolwiek religii, i nie będzie określone żadne kryterium religijne jako warunek objęcia jakiegokolwiek urzędu lub publicznej godności wynikających z Konstytucji”³¹.

Jak łatwo zauważyć, australijska konstytucyjna klauzula konfesyjna wzorowana była w dużym stopniu na części Pierwszej Poprawki do Konstytucji USA dotyczącej materii religijnej oraz na art. VI amerykańskiej ustawy zasadniczej. Różni się od przepisów obowiązujących w Stanach Zjednoczonych przede wszystkim użyciem formuły zabraniającej nakazywania praktyk religijnych oraz kilkoma subtelnościami stylistycznymi, które notabene umożliwiły sądom oraz niektórym przedstawicielom doktryny interpretować australijską normę w sposób wyraźnie odbiegający od wykładni normy amerykańskiej. Ponieważ przepisy Konstytucji Związku Australijskiego stanowią wzorzec kontroli prawa regulującego zagadnienia z zakresu stosunków państwo–kościół przybliżane w dalszych rozważaniach, tutaj należy ograniczyć się do syntetycznego ujęcia istoty przedmiotowych klauzul konfesyjnych. Po pierwsze, w toku działalności wykładniczej sądy, a w ślad za nimi znacząca część konstytucjonalistów, przyjęły, iż art. 116 Konstytucji normuje wyłącznie prawo i działalność organów australijskiej federacji oraz tzw. *territories* (terytoriów)³². Stany członkowskie federacji mają zatem pełną swobodę

³⁰ Tamże, s. 219.

³¹ „Sec. 116. The Commonwealth shall not make any law for establishing any religion, or for imposing any religious observance, or for prohibiting the free exercise of any religion, and no religious test shall be required as a qualification for any office or public trust under the Constitution”.

³² Np. S. McLeish, *Making Sense*, s. 210; J.T. Richardson, *Minority Religions*, s. 198.

regulowania materii religijnej bez jakichkolwiek ograniczeń ze strony Konstytucji związkowej. Jest to odmienne od linii orzeczniczej Sądu Najwyższego USA, który stwierdził szeroki zakres podmiotowy Pierwszej Poprawki, na której wzorowano przeważającą część art. 116. Po drugie, australijskie prawo sędziowskie przyjęło wąską interpretację aspektu przedmiotowego art. 116 w jego części dotyczącej ustanowienia religii (*establishment of religion*), a więc znowuż zgoła inną niż w przypadku naczelnego trybunału Stanów Zjednoczonych, i uznało, iż ustanowienie religii ma miejsce tylko wówczas, gdy państwo wskazuje jeden Kościół lub wiele Kościołów, lub innych związków wyznaniowych, które obdarza swoją sankcją jako religię urzędową³³. W sytuacji australijskiej ustanowienie religii nie polega m.in. na daleko nawet posuniętym finansowaniu religii z budżetu publicznego, z tego powodu zatem dopuszczalne jest tam przekazywanie funduszy państwowych na działalność wspólnot religijnych. Po trzecie wreszcie, art. 116 okazał się słabą gwarancją ochrony indywidualnej wolności religijnej, do czego przyjdzie nam jeszcze powrócić.

4.2. FINANSOWANIE SZKOLNICTWA RELIGIJNEGO ZE ŚRODKÓW PUBLICZNYCH

Utworzenie u schyłku XIX w. systemu szkolnictwa publicznego w koloniach spotkało się z niewielkim sprzeciwem Kościołów protestanckich (wśród nich największe obiekcje zgłaszał Kościół Anglikański), za to z zasadniczym oporem ze strony Kościoła Katolickiego, który tradycyjnie przywiązywał wielką rolę do nauczania i wychowywania najmłodszego pokolenia swoich wiernych w duchu katolickim³⁴. Wiele wskazywało, że wzięcie na siebie przez kolonie, a następnie przez stany odpowiedzialności za edukację dzieci i młodzieży oraz realizację jej w ramach powszechnej, obowiązkowej i świeckiej szkoły doprowadzi do upadku szkolnictwa katolickie. Skutek ten

³³ H. Patapan, *Church*, s. 15; W. Sadurski, *Neutrality of Law Towards Religion*, „Sydney Law Review” 1990, vol. 12, s. 448.

³⁴ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 101.

mogło wzmocnić zaprzestanie przez władzę publiczną finansowania szkół religijnych. Episkopat katolicki jednak podjął olbrzymi wysiłek, mający na celu utrzymanie trzonu szkolnictwa kościelnego, dzięki czemu zdołało ono przetrwać długi okres aż do czasu, kiedy zmieniła się koniunktura polityczna na rzecz bardziej sprzyjającej oczekiwaniom Kościoła Rzymskokatolickiego w sprawach szkolnych.

W latach 50. dwudziestego stulecia presja wywierana przez katolików na partie polityczne w sprawie finansowania szkół kościelnych walnie przyczyniła się do przyjęcia ustawodawstwa federalnego, normującego dotacje budżetowe dla szkół niepublicznych z przeznaczeniem na naukę przedmiotów ścisłych (*science education*)³⁵. W 1974 r. uchwalono związkowe przepisy o grantach dla ogółu szkół prywatnych, w tym i religijnych. Nastąpiło to w momencie, gdy liczba uczniów w tego rodzaju zakładach wyraźnie spadała (w ciągu kilku lat z 25% ogółu uczniów w Australii do 21%)³⁶. Nowe rozwiązanie finansowe dawało więc szansę na zmianę tej tendencji, co też nastąpiło.

Ustawodawstwo federalne w sprawie dotowania szkół religijnych z budżetu państwa zostało zakwestionowane przed High Court (Sąd Najwyższy), naczelną związkową instancją sądową Australii. W sprawie *Attorney General for the State of Victoria v. the Commonwealth of Australia* (1981)³⁷ wysunięto zarzut, iż finansowanie instytucji religijnych, którymi są szkoły religijne, stanowi zakazane konstytucyjnie „ustanowienie religii”. Zarzut ów wydawał się zasadny, zważywszy chociażby na pokrewieństwo brzmienia klauzul konfesyjnych Konstytucji australijskiej i tychże klauzul Konstytucji amerykańskiej w kwestii „ustanowienia religii” oraz na treść orzecznictwa Sądu Najwyższego USA w tym zakresie. Przychylenie się do wniosku skarżących w sprawie *Attorney General* przez High Court do zasadniczej tezy w nim wyrażonej było wysoce prawdopodobne. Wnioskodawców spotkał jednak zawód, gdyż australijski Sąd Najwyższy – w prze-

³⁵ M. Hogan, *The Sectarian Strand*, s. 251 nn.; S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 101-102.

³⁶ Tamże, s. 102-103.

³⁷ *Attorney General for the State of Victoria v. the Commonwealth of Australia*, 146 CLR 559 (1981).

ciwieństwie do analogicznego organu w USA – przyjął wąską interpretację pojęcia ustanowienia religii i nie dopatrywał się takiego zjawiska w finansowym wspieraniu przez Związek Australijski pewnego aspektu działalności szkół religijnych. Tym samym za zgodne z Konstytucją uznał dotowanie z budżetu federacji edukacji w placówkach wyznaniowych, co stanowiło dodatkową sankcję dla tego rodzaju działań ze strony władz stanowych³⁸. W 1994 r. obok ok. 6500 publicznych szkół podstawowych i średnich istniało ok. 2000 szkół prywatnych tych stopni. Zdecydowana większość z nich to szkoły katolickie, przy czym na skutek oferowania dotacji publicznych niespodziewanie szybko rosła liczba szkół religijnych innych wyznań, w tym także wspólnot wyznaniowych o stosunkowo krótkiej historii w Australii, jak np. muzułmanie czy hinduiści.

4.3. STOSUNEK PAŃSTWA DO NOWYCH LUB NIEKONWENCJONALNYCH WSPÓLNOT RELIGIJNYCH

Z wyjątkiem wiernych Kościoła Katolickiego aż do połowy XX w. Australia była krajem zamieszkałym niemal zupełnie przez wyznawców różnych nurtów protestantyzmu ukształtowanych na Wyspach Brytyjskich między XVI a XVIII stuleciem. Mieli oni zbliżony stosunek do życia społecznego. W II połowie XIX w. zaczęły dawać o sobie znać nowe zjawiska religijne, co ewidentnie nasiliło się w ubiegłym stuleciu. Choć długo nie stanowiły one znaczącego odsetka populacji, to sporadycznie spotykały się z oznakami nietoleran-

---

³⁸ Jak wynika z wcześniejszych stwierdzeń, stany mają jak dotąd niekrępowaną przez przepisy Konstytucji federalnej swobodę regulowania szeroko pojętej materii prawnowyznaniowej. Potwierdził to wyrok związkowego Sądu Najwyższego w sprawie *Grace Bible Church Inc. v. Reedman* z 1984 r., w którym trybunał stwierdził brak obrazy postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Australijskiej przez działania władz stanowych, nakładających niedopuszczalne w przypadku federacji ciężary na podmiot religijny pn. *Grace Bible Church* (Biblijny Kościół Łaski). Potwierdza to tezę, iż High Court stanął wówczas na gruncie stanowczo zawężonej wolności religijnej mniejszości wyznaniowych. Zob. *Grace Bible Church Inc. v. Reedman*, 54 ALR 571 (1984).

cji ze strony protestanckiej większości, co wcześniej bywało niejednokrotnie udziałem katolickiej mniejszości.

Druga wojna światowa stała się momentem znaczącego podważenia generalnie tolerancyjnego stosunku państwa australijskiego do tych kręgów mniejszości religijnych, które dominujące kręgi wyznaniowe postrzegały jako wspólnoty kontrowersyjne. Nastąpiło to w odniesieniu do społeczności Świadków Jehowy, która w obliczu toczących się działań wojennych wzywała swych wyznawców do odmawiania służby wojskowej, co spotykało się zwykle z posłuchem z ich strony³⁹. Władze federalne zakazały działalności struktur Świadków w Adelajdzie i skonfiskowały ich majątek⁴⁰. Wspólnota zaskarżyła postępowanie administracji publicznej w sprawie *Adelaide Company of Jehovah's Witnesses Inc. v. Commonwealth*⁴¹, która została rozstrzygnięta przez federalny Sąd Najwyższy w 1943 r. Trybunał orzekł w sposób niekorzystny dla skarżących, pokazując, iż Konstytucja związkowa zapewnia słabą ochronę wolności religijnej oraz że sam High Court nie był zainteresowany stanowczym strzeżeniem praw niepopularnych związków wyznaniowych. Uzasadniając swoje stanowisko, Sąd odwołał się do konstytucyjnej wartości ochrony narodu przed niechybnym niebezpieczeństwem, nie podjął natomiast wysiłku sprawdzenia, czy jest ono ze strony Świadków Jehowy realne.

Australijskie prawo wolności religijnej stanęło przed kolejnym wyzwaniem w kontekście działalności scjentologów⁴². Wobec zarzutów posługiwania się przez tę wspólnotę technikami psychomanipulacyjnymi oraz nauczania scjentologii za opłatą parlament stanu Wiktoria przyjął w 1965 r. ustawę (*Psychological Practices Act*),

---

³⁹ Odmowa pełnienia służby wojskowej przez Świadka Jehowy była przedmiotem pierwszego orzeczenia Sądu Najwyższego, przyjmującego art. 116 Konstytucji za wzorzec kontroli. Nastąpiło to w sprawie z 1912 r. *Krygger v. Williams*, 15 CLR 366 (1912).

⁴⁰ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 96.

⁴¹ *Adelaide Company of Jehovah's Witnesses Inc. v. Commonwealth of Australia*, 67 CLR 116 (1943).

⁴² Zob. Z. Drozdowicz, *Kościół Scjentologiczny*, w: *Ilustrowana encyklopedia religii świata. Kościoły, wyznania, kultury, sekty i nowe ruchy religijne*, red. Z. Drozdowicz, Z. Stachowski, Poznań 2002, s. 386-387; *Scientology*, w: *The Oxford Dictionary of World Religions*, red. J. Bowker, Oxford–New York 1997, s. 869.

zakazującą m.in. scjentologii. W 1968 r. uczynił to parlament Zachodniej Australii (*Scientology Act*), a w 1973 r. parlament Południowej Australii (*Psychological Practices Act*). W tym stanie rzeczy scjentolodzy utworzyli denominację religijną pod nazwą Church of the New Faith (Kościół Nowej Wiary), co pozwoliło im na działalność w stanach, w których scjentologia została zakazana. W 1980 r. Kościół Nowej Wiary wystąpił do władz stanu Wiktoria o przyznanie mu statusu organizacji zwolnionej z obowiązku podatkowego (*Pay-Roll Tax*) na takich samych zasadach co liczne związki religijne. Kolejne instancje państwowe rozpatrujące wniosek reagowały odmownie, przyjmując stanowisko, iż Kościół nie ma charakteru religijnego. Ostatecznie sprawa trafiła do federalnego Sądu Najwyższego, który w 1983 r. wypowiedział się w orzeczeniu *Church of the New Faith v. Commissioner for Payroll Tax (Victoria)*⁴³. Werdykt był dla Kościoła korzystny, gdyż trybunał przyjął szeroką definicję religii i odnalazł w tożsamości wspólnoty scjentologicznej elementy religijne⁴⁴. Orzeczenie nie uchyliło jednak przewidzianych w wielu ustawach stanowych zakazów postępowania, stanowiącego obszar zainteresowania psychologii, które tradycyjnie jest zarzucane scjentologom⁴⁵.

Do lat 70. XX w. panowała w Australii polityka imigracyjna służąca realizacji hasła „White Australia”⁴⁶. Jej stopniowa zmiana umożliwiła szerszy niż wcześniej napływ na teren kraju reprezentantów grup etnicznych, wyznających często formy religii w nikłym dotąd stopniu obecne w społeczeństwie australijskim. Religie legitymujące się znaczącym stanem posiadania w skali międzynarodowej (islam, hinduizm, buddyzm) dość łatwo uzyskują wolności i prawa dostępne od dawna zasiedlającym w Australii wspólnotom wyznaniowym. Dotyczy to zwłaszcza uprawnień w zakresie pomocy państwa dla szkolnictwa religijnego i religijnych organizacji charytatywnych.

⁴³ *Church of the New Faith v. Commissioner for Payroll Tax (Victoria)*, 154 CLR 120 (1983).

⁴⁴ H. Patapan, *Church*, s. 15.

⁴⁵ J.T. Richardson, *Minority Religions*, s. 200-201.

⁴⁶ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 96. Por. J.T. Richardson, *Minority Religions*, s. 197.

Nie da się tego samego powiedzieć w odniesieniu do wspólnot wyznaniowych o nikłym stanie posiadania i szerzej nieznanach⁴⁷. W doktrynie podnosi się, iż osoby utożsamiające się z tymi wspólnotami, podobnie jak i one same, nie mogą w chwili obecnej liczyć na ochronę porównywalną ze standardem gwarancji zapewnianych na początku XXI w. np. w Wielkiej Brytanii czy tym bardziej w USA. Wynika to z braku wyraźnie określonych w prawie stanowionym norm poświadczających szeroko pojętą wolność światopoglądową. Zarówno twórcy australijskiej Konstytucji federalnej, późniejsze orzecznictwo, jak i wielu przedstawicieli doktryny prawa wychodziło z założenia, iż gwarancje tego rodzaju są zbędne, ponieważ zawarte są już w *common law*. Jednakże pod koniec minionego stulecia, zwłaszcza zaś po odrzuceniu przez społeczeństwo w referendum z 1988 r. poprawek do Konstytucji statuujących wspomniane wolności⁴⁸, zarówno orzecznictwo Sądu Najwyższego Australii, jak i liczni przedstawiciele nauki prawa coraz śmielej podnoszą potrzebę przyjęcia aktu rangi konstytucyjnej o charakterze karty praw (*Bill of Rights*), ujmującego m.in. zagadnienie wolności sumienia i wyznania⁴⁹. Doniosłe w tej kwestii jest orzeczenie High Court z 1992 r. *Australian Capital Television Pty Ltd and Others v. the Commonwealth of Australia*⁵⁰, które ewidentnie sprzyja zamiarom przyjęcia szczegółowej deklaracji wolności człowieka i obywatela. W 2009 r. toczy się kampania rządu federalnego na rzecz uchwalenia ustawy związkowej pn. *Australian Human Rights Act* (australijska ustawa

---

⁴⁷ Przypadki takie szerzej omawia: J.T. Richardson, *Minority Religions*, s. 199-205.

⁴⁸ W. Sadurski, *Neutrality*, s. 420. Projekt zmian w Konstytucji, mający na celu dodatkowe gwarancje wolności religijnej, odrzucono również w referendum z 1944 r. Zob. J.T. Richardson, *Minority Religions*, s. 201. Na temat australijskich referendów zob. J. Zieliński, *Referendum konstytucyjne w Australii z 6 listopada 1999 r.*, w: *Studia nad ustrojoznawstwem i administracją. Księga jubileuszowa Profesora Michała Teofila Staszewskiego*, red. J. Zieliński, Siedlce 2007, s. 219-237.

⁴⁹ O regulację taką zabiegał od 1972 r. rząd E.G. Whitlamsa. Zob. M. Hogan, *The Sectarian Strand*, s. 280.

⁵⁰ *Australian Capital Television Pty Ltd and Others v. the Commonwealth of Australia*, 108 ALR 577 (1992).

o prawach człowieka)⁵¹, idącą w ślad za przyjętą w 1998 r. w Wielkiej Brytanii ustawą o prawach człowieka (*Human Rights Act*)⁵².

4.4. FINANSOWANIE RELIGIJNYCH INSTYTUCJI POMOCOWYCH ZE ŚRODKÓW PUBLICZNYCH

Widoczna w latach 70. i 80. XX w. także w Australii tendencja rezygnacji przez państwo z szeregu funkcji socjalnych bądź dewolucji usług socjalnych państwa (australijska odmiana thatcheryzmu) legła u podstaw szerszego niż wcześniej uznania przez władze stanowe i federalne postulatów związków religijnych wnoszących o finansowanie ich działalności socjalno-opiekuńczej ze środków publicznych. W 1986 r. została uchwalona ustawa federalna *Human Rights and Equal Opportunities Commission Act* (ustawa o Komisji Praw Człowieka i Równych Szans)⁵³. Akt ten stanowił, iż podmioty pozarządowe zajmujące się działalnością w sferze szeroko pojętych usług socjalnych (Non Governmental Welfare Organizations, NGWO), które poddadzą się rygorom ustawy, w tym i wynikającym z niej przepisom antydyskryminacyjnym, uzyskiwać będą pomoc z funduszy federalnych⁵⁴. Pośród organizacji, które zgłosiły akces do finansowania ze związkowych środków publicznych, znalazły się też liczne instytucje o charakterze religijnym, najczęściej korzystające na podobnych zasadach z finansowania z budżetów stanowych. W ostatniej dekadzie minionego stulecia organizacje pozarządowe, religijne i niereligijne, dostarczały więcej niż połowę usług socjalnych w Australii, a 60% środków przez nich wykorzystywanych pochodziło z budżetu publicznego⁵⁵. Instytucje religijne zaangażowane w ten proces stanowią znaczącą grupę pośród NGWO i reprezentują różne tradycje wyznaniowe. Do największych z nich należą następujące podmioty: Armia Zbawienia, Centacare (instytucja rzymskokatolicka), World

⁵¹ Zob. www.humanrightsconsultation.gov.au (dostęp: 5 marca 2009 r.).

⁵² *Human Rights Act* of 1998, c. 42.

⁵³ *Human Rights and Equal Opportunities Commission Act* of 1986 (Cth).

⁵⁴ H. Patapan, *Church*, s. 13.

⁵⁵ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Church*, s. 112.

Vision, Wesley Sydney Mission, Anglican Homes for Elderly i Baptist Community Services⁵⁶.

Wyżej wspomniana federalna Komisja Praw Człowieka i Równych Szans opracowała w 2000 r. projekt regulacji prawnej pn. *Guidelines on religious criteria in employment for organizations that provide community services on behalf of the Commonwealth*, mającej w szczególności zapobiec dyskryminacji przy zatrudnianiu pracowników organizacji pozarządowych świadczących usługi socjalne i finansowanych ze środków publicznych⁵⁷. Przedłożenie przygotowano w kontekście zarzutów, iż w procesie przyjmowania pracowników konfesyjnych NGWO preferowane są osoby o wyznaniu lub światopoglądzie tożsamym lub bliskim wspólnocie religijnej, z którą związana jest instytucja zatrudniająca, gorzej się traktuje osoby nieidentyfikujące się w wymaganym stopniu z systemem wartości tej wspólnoty lub prowadzące nieakceptowany tam styl życia (np. osoby żyjące w nieformalnym związku partnerskim, deklarujące stosowanie środków antykoncepcyjnych, homoseksualiści)⁵⁸. Na skutek protestu różnych Kościołów, które powoływały się na zwolnienie ich w prawie stanowym z podległości przepisom antydyskryminacyjnym⁵⁹, projekt został zarzucony. Omawiana kwestia stosowania prawa antydyskryminacyjnego na forum wspólnot religijnych korzystających z funduszy publicznych stanowi jeden z obszarów wyraźnego sporu w australijskim życiu politycznym oraz w doktrynie prawa.

---

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ H. Patapan, *Church*, s. 13.

⁵⁸ W dyskusji nad omawianą problematyką podnoszone jest także zagadnienie dyskryminacji beneficjentów usług socjalnych świadczonych przez organizacje religijne, a finansowanych z budżetu publicznego. Obserwatorzy tego zjawiska wskazują, że organizacje owe zwykle preferują osoby bliskie im pod względem konfesyjnym, światopoglądowym, etycznym i politycznym. Zob. np. S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 114.

⁵⁹ Normę taką zawiera np. obowiązująca w Nowej Południowej Walii ustawa *Antidiscrimination Act of 1977* (New South Wales). Por. M. Hogan, *The Sectarian Strand*, s. 282-283.

4.5. KWESTIA ŚWIECKOŚCI PAŃSTWA W KONTEKŚCIE RZĄDÓW PRAWICY RELIGIJNEJ

Szybko postępująca po II wojnie światowej sekularyzacja społeczeństwa australijskiego spowodowała spadek liczby wiernych głównych Kościołów oraz zakwestionowała prymat światopoglądu chrześcijańskiego (w wersji protestanckiej) w życiu publicznym Australii. Jak twierdzi Thompson, nastąpił tam wówczas „upadek protestanckiego porządku moralnego”⁶⁰. Wyrazem sukcesywnego odstępowania w ramach tego procesu od rygorystycznych niekiedy norm prawnych strzegących chrześcijańskich zasad w sferze społecznej było uchylene w 1966 r. w Nowej Południowej Walii ustawy o przestrzeganiu niedzieli (*Sunday Observance Act*), która zakazywała działalności teatrów i kin w niedzielę⁶¹. Wyrażna zmiana obyczajów i zapartytowań etycznych skłaniała tych spośród chrześcijan, którzy byli przyzwyczajeni do dominacji w życiu społecznym, do stanowczych reakcji. Wyzwania leżące u podstaw „permissywnego moralnie społeczeństwa” postrzegali oni niekiedy tak jak pewien wiodący australijski działacz religijny, który w 1970 r. cele „sekularystów” definiował w postaci następujących punktów: „1. Legalizacja stosunków homoseksualnych między zgadzającymi się na to dorosłymi; 2. Legalizacja łatwo dostępnej aborcji; 3. Legalizacja łatwych rozwodów w każdym przypadku «rozpadu małżeństwa»; 4. Legalizacja eutanazji; 5. Obalenie wszelkiej cenzury lub kontroli pornografii; 6. Obalenie nauki religii w szkołach; 7. Tolerancja prawna dla spożywania marihuany”⁶².

Sprzeciw ze strony Kościołów w tym względzie reprezentowały na forum politycznym w dużym stopniu konserwatywne ugrupowania polityczne. Po upadku w 1975 r. rządu Whitlama nabrały one nowego impetu, co czasowo zbiegło się z rozwojem zaangażowania publicznego pravicowych kręgów religijnych przede wszystkim w USA (objęcie władzy przez Ronalda Reagana i George’a Busha

⁶⁰ R.C. Thompson, *Religion*, s. 116.

⁶¹ Tamże, s. 118.

⁶² Za: M. Hogan, *The Sectorian Strand*, s. 269.

seniora). Owa „Nowa Prawica” („New Right”), mająca silne wsparcie ze strony środowisk konserwatywnych chrześcijan („Religious Right”), podjęła próbę utrzymania dawnych wpływów chrystianizmu, stosując instrumenty demokratycznego procesu politycznego⁶³. Na gruncie australijskim za czołowego eksponenta takiego podejścia uważa się urzędujący w latach 1996-2007 gabinet premiera Johna Howarda⁶⁴. Jego stanowcza opcja na rzecz finansowania z budżetu publicznego szkół religijnych oraz religijnych organizacji pomocowych (bez różnicy konfesji⁶⁵), retoryka religijna czołowych funkcjonariuszy państwa oraz ekspozowanie – tradycyjnie ugruntowanych zresztą – religijnych elementów rytuału państwowego (np. odmawianie modlitwy na otwarcie obrad parlamentarnych⁶⁶) były formą ostrej reakcji na silne współczesne tendencje społeczne, co rodziło coraz szerszy opór tej części społeczeństwa australijskiego, która opowiadała się za konsekwentną świeckością struktur publicznych. Temperatura sporu o potrzebę rygorystycznego rozdziału religii i państwa na szczeblu federalnym i stanowym podniosła się szczególnie w kontekście symbolicznego w istocie mianowania w czerwcu 2001 r. na stanowisko gubernatora generalnego Australii anglikańskiego abpa Brisbane najprzewielebniejszego Petera Hollingwortha, który pełnił swój urząd do 2003 r.⁶⁷ Antagonizm między zwolenni-

---

⁶³ S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 111; T. Frame, *Church and State. Australia's Imaginary Wall*, Sydney 2006, s. 75 nn.

⁶⁴ Problematykę tę szeroko ujmuje głośna i kontrowersyjna praca: M. Maddox, *God under Howard. The Rise of Religious Right in Australian Politics*, Crow Nest 2005, passim.

⁶⁵ Czyli w duchu tzw. *nonpreferential treatment* – równego traktowania bez preferencji dla żadnej konfesji. Zachodzi tu jednak preferencyjne traktowanie wspólnot religijnych przy braku podobnych zachowań władzy publicznej względem światopoglądowych grup areligijnych. Szerzej: S.V. Monsma, J.C. Soper, *Australia*, s. 105. Jak odnotowuje W. Sadurski, urzeczywistniana tutaj równość jest „jednowymiarowa” (*one-dimensional*): zachodzi bowiem jedynie między religiami. Zob. W. Sadurski, *Neutrality*, s. 450.

⁶⁶ Tamże, s. 428.

⁶⁷ T. Frame, *Church*, s. 62. Mianowanie anglikańskiego hierarchy na urząd publiczny może być – paradoksalnie – odczytywane jako sukces idei państwa świeckiego. Dla przykładu odnotujemy, iż w warunkach ścisłej więzi religii i państwa u schyłku XIX w. w parlamencie stanowym Wiktorii nie chciano dopuścić do objęcia mandatu

kami nasycania życia publicznego czynnikiem religijnym a zwolennikami świeckości państwa będzie musiał być rozwiązany na gruncie norm prawa, czemu może służyć proces modyfikacji Konstytucji oraz projektowane przyjęcie ustawowej karty praw⁶⁸.

PODSUMOWANIE: AUSTRALIA
– ŚWIECKIE PAŃSTWO POPIERAJĄCE RELIGIĘ

W toku swojej ponad 200-letniej historii skolonizowany przez Brytyjczyków kontynent australijski był miejscem realizacji różnych modeli relacji między władzą publiczną a religią, a więc i różnych sposobów określania w prawie granic wolności religijnej. Początkowy model ścisłego zespolenia państwa i Kościoła Anglikańskiego ustąpił systemowi prawnego uprzywilejowania wybranych Kościołów chrześcijańskich, który jednocześnie zapewniał daleko idącą tolerancję pozostałym wspólnotom religijnym. Rozwiązanie to następnie zastąpione zostało przez model – niekonsekwentnego wprawdzie – rozdziału struktur władzy publicznej od struktur religijnych. Po powstaniu federacji australijskiej ukształtowało się prawodawstwo, pozwalające na pragmatyczne popieranie przez protestanckie pod względem ideowym państwo gotowych do współpracy z nim wspólnot religijnych. W postawie akomodacji państwa do religii widoczne było jednak preferencyjne traktowanie światopoglądu religijnego kosztem światopoglądów areligijnych, preferencyjne traktowanie wspólnot chrześcijańskich kosztem niechrześcijańskich oraz sprzyjanie wspólnotom religijnym o dłuższej historii. W warunkach pogłębiającego się na początku nowego millennium pluralizmu ideowego społeczeństwa australijskiego przed tamtejszym prawem stanowym i federalnym stoi zadanie przekształcenia dotychczasowego modelu, by sprostać oczekiwaniom żywionym przez członków wielokulturo-

---

deputowanego przez byłego duchownego anglikańskiego dr. G.D. Macartneya, a to ze względu na konstytucyjny zakaz zasiadania duchownych w legislaturze kolonialnej i z uwagi na – jak przyjmowano – trwałe charakter święceń. Por. J.S. Gregory, *Church and State*, s. 148 nn.

⁶⁸ Por. M. Hogan, *The Sectarian Strand*, s. 277.

wego, wielowyznaniowego i wieloetnicznego społeczeństwa, które coraz wyraźniej będzie artykułować potrzebę nowoczesnych gwarancji prawnych dla swobód światopoglądowych na wzór systemów ochrony przyjętych w krajach Unii Europejskiej lub USA.

THE EVOLUTION OF THE RIGHT TO RELIGIOUS FREEDOM
IN AUSTRALIA

S u m m a r y

Throughout over two hundred years of its history, the Britain-colonized Australian continent has seen various models of relations between the secular and religious authority and, consequently, various legal solutions to the issue of the boundaries of religious freedom. The original model of relative unity of the state and the Anglican Church was superseded by a system of legal privileges granted to selected Christian churches, however, with far-reaching toleration of the remaining religious communities.

This solution was further replaced by a model of – though not complete – separation between the public authorities and religious structures. After the establishment of the Australian Federation, the newly-made legislation allowed the ideologically Protestant state to sanction cooperative religious groups. Nevertheless, the state's attitude to religion displayed a preferential treatment of religious rather than non-religious outlook, of Christian rather than non-Christian communities and favouring religious groups of long standing. With the currently deepening ideological pluralism of the Australian society, the country's state and federal law is facing a challenge of transforming the existing model in order to meet the expectations of the multicultural, multiconfessional and multiethnic society. This society will even stronger voice the requirement of modern legal guarantees for the liberty of worldviews, following the patterns adopted in the USA and European Union.

Translated by Konrad Szulga